

Opole, 30 września 2024 roku

Mgr Arkadiusz Filip Siwko

***Pogranicza („granice”) Rusi od X do końca XIII wieku:
strategie narracyjne, funkcje społeczno-polityczne, terminologia***

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Dysertacja stanowi próbę źródłoznawczego podejścia do kwestii pograniczy („granice”) domeny dynastii Rurykowiczów w okresie od X do końca XIII wieku. Przez pryzmat najstarszych pomników historiografii ruskiej autor opisał to, w jaki sposób ówczesni *knieżnicy* (staroruscy erudyci) postrzegali peryferia państwa oraz ich polityczne i społeczne funkcje, w tym rolę takich obszarów jako pola konfliktu i miejsca kontaktu. W orbicie zainteresowania twórcy pracy znalazły się strefy kontaktu z różnego rodzaju sąsiadami Rusi: z krajami cywilizacji łacińskiej (Polska, Węgry), a także z Cesarstwem Bizantyńskim, ludami stepu (Pieczyngowie, Połowcy) i innymi narodami niechrześcijańskimi (Bułgaria nadwożańska, etnosy ugrofińskie, Litwa, Jaćwież).

Na zasadniczy materiał źródłowy złożyły się trzy obszerne narracje składające się na latopisarską kolekcję historyczną typu hipackiego: *Powieść doroczna* skompilowana w drugiej dekadzie XII wieku, *Latopis kijowski* z końca tego samego stulecia i *Kronika halicko-wołyńska*, która znany nam kształt uzyskała na przełomie XIII i XIV wieku. Są one reprezentatywne z tego powodu, że choć każde ukazuje inny etap rozwoju ruskiego dziejopisarstwa to razem tworzą one spójny wykład dziejów Rusi Południowej w uwzględnionym okresie. Taki dobór źródeł umożliwił przyjrzenie się temu, jak w różnych okresach intelektualiści tworzący w kręgu książąt z dynastii Rurykowiczów postrzegali i opisywali kresy swojej ojczyzny. Jednocześnie każdy z tych pomników jest świadectwem postępującej regionalizacji dziejopisarstwa. Dodatkowo w ramach osobnego rozdziału autor omówił dwa specyficzne i rzadko analizowane przez historyków staroruskie teksty, w których problem granic i pograniczy zajmuje bardzo istotne miejsce: *Słowo o ruinie ziemi ruskiej po śmierci wielkiego księcia Jarosława* (ruski odpowiednik *Dagome iudex*) i *Spis ruskich grodów dalszych i bliższych*. Oba te źródła stanowią przykład funkcjonującego około drugiej połowy XIII wieku konceptu „idealnych granic” domeny Rurykowiczów, wówczas już podbitej przez Mongołów.

W ramach analiz kluczowa była kwestia strategii narracyjnych *książników* (w tym cel stworzenia danej narracji, inspiracje i inne okoliczności powstania) i stosowanej przez nich terminologii odnoszącej się między innymi do sposobu postrzegania swoich i obcych. Autor postrzega zarówno całą kolekcję hipacką, jak i jej poszczególne elementy jako efekt procesu erudycyjnego kompilatorstwa, w ramach którego starsze teksty służyły do tworzenia dzieł o nowej jakości. W ramach pracy wyodrębniono szereg motywów i punktów orientacyjnych, często o charakterze symbolicznym, które pojawiły się na przykład w fundamentalnej *Powieści dorocznej*, a następnie odgrywały istotną rolę w późniejszych narracjach. Nie bez znaczenia pozostają także te elementy, które pojawiały się dopiero na określonym etapie rozwoju historiografii ruskiej, na przykład w związku z postępującą regionalizacją.

Praca posiada układ rzeczowo-chronologiczny: każdy rozdział poświęcony jest konkretnemu pomnikowi piśmiennictwa (poczynając od najstarszej *Powieści dorocznej*, a kończąc na źródłach trzynastowiecznych) i zawiera podrozdziały dotyczące konkretnych wątków w tymże źródle. Dodatkowo dysertacja zawiera Wstęp, w którym poza założeniami rozprawy omówiono dzieje badań nad pograniczami w średniowieczu ze szczególnym uwzględnieniem pograniczy Rusi, a także część metodologiczną wraz z podrozdziałem poświęconym terminologii.

Słowa klucze: Ruś średniowieczna, pogranicze, Rurykowicze, latopisy, granice w średniowieczu